

Carmine Di Sante: Jewish Prayer. The Origins of Christian Liturgy.

Paulist Press,

New York/Mahwah N. J., 1991, 259 p.

(Originál: La preghiera di Israele.
Casa Editrice Marietti, 1985)

Není mnoho publikací, které by se fundovaně zabývaly studiem židovské liturgie z křesťanského hlediska. Jedním z důvodů je stále přetrvávající koncepce církve jako nového Izraele a z toho vyplývající historizující přístup k judaismu, v nejlepším případě představovanému jako suchá větev vinného kmene, vyrostlého ze Svaté země. Carmine Di Sante, teolog SIDIC (Service International de Documentation Judeo-Chrétienne) v Římě, se jako jeden z nemnoha křesťanských myslitelů postavil zásadním způsobem pozitivně k židovskému náboženství, a vybral si navíc dosud málo zpracovanou a reflektovanou sféru. Téma židovské bohoslužby je zřejmějšíku jen obtížně uchopitelné, neboť liturgie judaismu se vyjadřuje v kategoriích sui generis, které reflektují tisíciletý vývoj židovství, velice odlišný od vývoje křesťanského. Přesto existují určité uzlové body nebo silová pole, kde se obě tradice k sobě velice blíží. Přinejmenším je třeba uznat, že křesťanská modlitba má biblické a židovské kořeny.

Pro běžného křesťana, který se náhodou dostane do synagogy nebo si prohlédne sidur, židovskou modlitební knížku, jsou struktura i obsah bohoslužby nepochopitelné. Přidáme-li k tomu i nezvyklé, z křesťanského hlediska zdánlivě nekoordinované a nesoustředěné chování, působí celý systém spíše jako zmatek. Di Sante tady podává pomocnou ruku: jeho kniha nabízí přehled židovské bohoslužby tak systematickým způsobem, že působí až scholasticky. Ale stejně jako scholastika v tom nejlepším slova smyslu, Di Santeho systém je prochnut až mystickým duchem bytostně prodchnut na zkoumaném „předmětu“, na mnoha místech se doslova prodírá až k nervové dřeni a suché vědecké formulace rezonují ozvěnou vznešených hymnů.

Základní plán knihy je velmi přehledný a jasný. První část se zabývá původem, tedy zdroji židovské liturgie. Kromě informativních zmínek v Novém zákoně, které jsou zajímavé především pro křesťany a relevantní vzhledem k podtitulu knihy, jsou hlavními prameny našeho poznání pasáže z mišny a talmudu. V systematizované podobě se pak objevuje židovská bohoslužba v prvních středověkých sidurech, které jsou základem i novodobých modlitebních knížek. Tento systém pak analyzuje druhá, nejobtížnější a zároveň klíčová část knihy, nazvaná „Struktura židovské liturgie“. Autor velice zdařilým způsobem a zároveň až poetickým literárním stylem zachytil klíčové body bohoslužby, kterými jsou Šema Jisrael neboli „vyznání víry“ v jediného Boha Izraele, Tefilla čili ústřední židovská modlitba a Keriat tora, tedy čtení z tóry. Pojmem, který však leží v základu celého systému a dodává mu jeho ráz a specifičnost, je beracha čili požehnání. Na základě této kostry je pak možné dále diferencovat, vysvětlovat varianty a zejména vykládat smysl určité „strukturnální“ jednotky nejen v daném kontextu, ale vzhledem k judaismu jako celku. Ba více, Di Sante přiznává židovské bohoslužbě jako určitému celku smyslu univerzální platnost.

Třetí a čtvrtá část knihy pak doplňují celkový obraz analýzou soukromé (domácí) a komunální (synagogální) fáze bohoslužby a slavení židovských svátků. Celá tato hlavní část knihy je pak zarámována úvodem a závěrem, které poukazují jednak k východiskům autora (Úvod: Znovuobjevení judaismu), jednak k účelu napsání této studie (Závěr: Od neznalosti k porozumění a spolupráci). Nejde však jen o východiska a účel. Zvláštní pozornosti si zaslouží forma přístupu, resp. metoda. Jak už bylo zmíněno, a lze to snadno doložit, je řada kategorií nebo postupů, které používá nebo se jimi vyjadřuje judaismus, zdánlivě nekompatibilní s tím, co jsme si zvykli nazývat evropským myšlením. U některých, i teologicky fundovaných autorů to pak vede až k negativnímu postoji vůči židovství a kořeny křesťanské liturgie hledají spíše v pohanském prostředí než v židovském základu. Chtějí zapomenout na základní, dnes už naštěstí až notoricky známou skutečnost, že Ježíš z Nazareta byl Žid, který se modlil židovské modlitby, stejně jako jeho matka,

apostolové a po řadu let i prvotní církev. Di Sante, který vychází z pozitivního hodnocení judaismu jako takového, nikoli judaismu křesťansky interpretovaného, aby ho dokázal vůbec vyložit, musí přijmout ovšem i jeho metodické premisy a odvodit z nich důsledně také závěry. Základní postoj autorův je hermeneutický: stále jde o význam. Abychom však mohli připustit způsob židovské exegeze, uznat její oprávněnost (jakkoli působí z „evropského“ hlediska často bizarně a svévolně), musíme pochopit, že nevychází z racionální argumentace, ale ze zralé duchovní zkušenosti. Tato formulace, stejně jako sympatie pro existenciální, nikoli historicko-kritické nebo filologické interpretace, ukazuje, že autor zásadním způsobem překonal rozpor mezi křesťansky a židovsky podmíněnými postoji, a navíc přesvědčivým způsobem prokazuje, že existenciální hodnoty, vyjádřené v židovské modlitbě, žijí (dále) i v křesťanské bohoslužbě, aniž by si toho křesťané byli vědomi.

Často omílané tvrzení rozdílu mezi židovstvím zatíženým „břemenem zákona“ a křesťanstvím „svobodným od zákona“ se ukazuje jakožto neoprávněné, pochopíme-li základní postoj radostné pokory zbožného Žida vůči Bohu a tóře. Jsme nepatrní, všechno získáváme darem a můžeme pouze říci: Bůh je svatý. Díky daru poznání odhalujeme pravdu, a to nás vede postupně ke konformitě s tórou a službě Bohu. Není tedy rozpor mezi tíživou povinností a uvolněnou radostí, naopak, je to výraz navýsost integrované lidské existence. Principy morálky nám nejsou předloženy jako zákonný kodex, který musíme pod sankcemi plnit, ale vyplývají ze svatosti, posvěcení života, z přístupu k základům Času, z ontologické plnosti počátků.

Stejně jako židovství nezničilo materiální bázi slavností a svátků, které převzalo odjinud a přeznačilo je, resp. „historizovalo“, tak ani křesťanství nemůže zavrhnout význam židovských slavností nebo modliteb, které leží v základu jeho vlastního liturgického systému. Jak říká Di Sante, může tento význam pouze převzít a radikalizovat. Jak? V autorově odpovědi na tuto otázku zaznívá disharmonický tón, který ruší jinak až exaltovanou spřízněnost s duchem judaismu a celkově naladěný knižní: „Zahrada Eden (tzn. náš současný svět v Božím plánu) kvete a

vydává své plody pouze tam, kde lidské bytosti žijí svůj život s Ježíšem a jako Ježíš, Mesiáš a syn Boží.“

MILAN LYČKA

Luther H. Martin, Hellenistic Religions. An Introduction.

New York, Oxford University Press
1987, 170 p.

Luther H. Martin, profesor religionistiky a vedoucí katedry religionistiky na univerzitě ve Vermontu, k jehož hlavnímu pracovnímu zaměření patří kromě obecně metodologických problémů religionistiky problematika antických, zvláště pak helénistických náboženství a kultů, vzniku křesťanství a jeho vztahu k antickému světu, svou knihu označuje za „pokus pochopit jako koherentní systém myšlení to množství skutečností, které je obvykle zahrnováno pod označení helénistická náboženství“.

Z historického hlediska je pojem „helénistické náboženství“ používán k označení náboženských forem a praktik mnoha národů, které obývaly rozsáhlá území zahrnutá do impéria Alexandra Velikého. Autor v historickém úvodu zdůrazňuje jako jedno ze základních metodologických hledisek v přístupu k helénistickým náboženstvím nutnost časového posunu trvání helénismu v kulturní historii v podstatě až do doby oficiálního přijetí a legitimace křesťanství, tedy do závěru 4. století. Celkově je helénistický svět charakterizován Ptolemaiovským chápáním univerza a jeho architekturou kosmu, která spolu s novou mezinárodně-politickou topografií definovala hierarchický i horizontální rámec helénistického světového systému a strukturovala tím jeho náboženské formy.

Autor se také zabývá vymezením pojmu „synkretismus“, který je konvenčně přijímán jako hlavní charakteristický rys helénistického náboženství. Dochází k závěru, že synkretismus nemůže být chápán pouze jako odraz politického internacionalismu, ale jako určité koherentní soustavy vztahů, které musí být popsány spíše v jejich systematických jednotlivostech, než jako pouhá kulturní směsice